

Z. Bukowski. *Studia nad Południowym i Południowo-Wschodnim Pograniczem Kultury Łużyckiej, w-wo PAN. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1969*

З. Буковський. Дослідження південних і південно-східних окраїн лужицької культури, в-во ПАН. Вроцлав — Варшава — Краків, 1969

За післявоєнні роки польська археологія зробила значний крок вперед у галузі вивчення однієї з найцікавіших і найбагатших культур другої половини бронзової і початку залізної доби — лужицької культури. Розкопано велику кількість нових пам'яток. Інтерес до лужицької культури у сучасній громадськості Польщі вже давно переріс чисто наукові рамки. Але отримані нові лужицькі старожитності дали не лише змогу реконструювати побут їх творців, вони визначили (що дуже важливо) значні відмінності між окремими групами лужицької культури, що дали підстави по-новому розглянути такий ряд питань, як визначення культурного субстрату окремих груп, специфіка їх розвитку, взаємозв'язки, етнічна спільність чи відокремленість племен лужицької культури, їх походження і т. д.

Однак за останній час особливо виразно позначилась рівномірність між дослідженнями окремих груп лужицької культури. З них чи не найбільше висвітленими в археологічній літературі були південні і південно-східні прикордонні групи.

Рецензована праця З. Буковського з її переглядом численних не опублікованих ще матеріалів з території Польщі і поза її кордонами, а також з великим бібліографічним матеріалом викликала неабияке зацікавлення. Вона охоплює важливі питання, що стосуються південних і південно-східних районів поширення цієї культури.

У вступі значне місце приділяється теоретичним засадам досліджень: поняттю археологічної культури і методам аналізу джерельної бази. Автор підкреслює, що традиційний у польській археологічній науці термін «лужицька культура» взятий ним виключно як робоче формулювання, під яким розуміється «велике угруповання культурної спільності».

У II розділі розглядаються праці, пов'язані з датуванням бронзового, гальштатського і латенського періодів, вказуються розбіжності між окремими хронологічними системами. На думку З. Буковського, існуюча тенденція датувати лужицькі групи як пам'ятки єдиної археологічної культури ускладнює визначення етапів їх розвитку. Вказуючи на зв'язки окремих груп лужицької культури з суміжними культурами, З. Буковський вважає, що при роботі над матеріалом слід враховувати специфіку розвитку і періодизацію центрів, під впливом яких ці групи знаходяться.

Розділ III присвячений процесам кристалізації лужицької культури на її південних і південно-західних окраїнах. На основі наявної джерельної бази автор робить спробу з'ясувати початкові стадії утворення тут перших лужицьких комплексів. Розглядаючи ряд груп у їх розвитку, він вказує на зміни, що наступають на всій цій території у зв'язку з гальштатськими, протолатенськими і згодом латенськими впливами.

У IV і V розділах дається огляд лужицьких груп на території східної Чехії, Моравії і Словаччини. Автор вважає землі північної Моравії, північно-західної Словаччини і частково Сілезії колиською другого за часом центру утворення лужицької культури. І тут основна увага дослідника спрямована на з'ясування генезу, культурних зв'язків та визначення залежно від цього території поширення лужицьких груп, трансформація яких простежується у книзі протягом усього часу їх існування. Розглядаються і ті з них, що локалізувалися на південно-східних окраїнах Польщі. Зокрема, цікавими є міркування автора щодо тарнобжезької групи, оскільки вона належить до ареалу пам'яток, походження яких пов'язується з тшцинецькою культурою. Деяке застереження викликає, проте, не підтверджений археологічними даними висновок про те, що східна межа по-

ширення тарнобжеської групи проходила приблизно за 30—40 км на схід від Львова, тобто на території, де згодом формувалася висоцька культура.

З. Буковський порушує питання зв'язків лужицької кут-тури з фракійським світом і розглядає суміжні з нею на півдні пам'ятки ранньозалізної доби, підкреслюючи усю складність визначення їх територіальних і хронологічних меж. Щодо інтерпретації генезису куштановицької культури автор підтримує погляд скіфського часу, тобто з культурою лісостепових племен України, змінивши, таким чином, попередню трактовку цього питання, де поява куштановицької культури на Закарпатті пояснювалася ним як результат першої хвилі скіфської інвазії (Z. Bukowski. Karpaty w okresie halzsta-skim.— Acta Archaeologica Carpatica, t. IV, 1963, стор. 117, 123, 124).

Відносно дискусії про вплив кельтів у Східних Карпатах (З. Возняк, М. Ю. Брайчевський, В. І. Бідзіля, 1965 р.) дослідник погоджується з концепцією про значну інфільтрацію їх культури, а навіть часткове проникнення цих племен у Східні Карпати.

За всю історію досліджень лужицької культури, певно, найбільш дискусійною була проблема генезису її східних груп, а також її вплив і поширення на схід. Тому не дивно, що присвячений саме цим питанням VI розділ книги З. Буковського викликає особливий інтерес. Автор намагається відповісти на два таких основних питання, як, поперше, чи утворилася лужицька культура у східних районах на місцевій основі, чи, може, поява тут її пам'яток є результатом міграції з заходу; по-друге, який характер мали зв'язки цієї культури з сусідніми на сході і південному сході і де проходила східна межа її суцільного поширення? На думку З. Буковського, теза про безпосередній розвиток (в рамках одного населення) від тшцінецького до лужицького етапів у східних районах може стосуватися поки що лише межиріччя Вісли, Сану і Західного Бугу. Що ж до районів східніше Західного Бугу, то поява лужицьких пам'яток має характер напливу і припадає не раніше ніж на IV період бронзи на території тшцінецької культури і згодом на тшцінецько-комарівській (в околиці Західного Бугу, Стиру аж до Горині). Автор зауважує також, що з поширенням лужицької культури на схід скорочується кількість могильників, а наявні поселення відкритого типу свідчать про короткочасність їх існування (стор. 424).

Пам'ятки типу Ульвівок дослідник вважає єдиною виразною ранньолужицькою групою на цій території і трактує як периферійний вияв лужицької культури на тшцінецькій основі з незначними домішками комарівської культури (стор. 426).

Треба зауважити, однак, що при розв'язанні багатьох додаткових питань автор дотримується концепцій довоєнних дослідників. Насамперед це стосується так званих волинських культур, інтерпретації окремих груп пам'яток, як і генезису висоцької культури. Саме останній З. Буковський приділяє особливе місце, але вважає її не окремою археологічною культурою, а найдалі поширеною на схід локальною групою лужицьких пам'яток (Z. Bukowski. W sprawie genezy i rozwoju grupy wysockiej kultury lużyckiej.— Archeologia Polski, t. XI, z. 1. Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966, стор. 28).

Деякі висновки З. Буковського суперечать фактичним даним. Це стосується, поперше, тези про існування тут у «довисоцькому» періоді лужицького населення. Безсумнівно, зв'язки між обома культурами були. Але на території, де сформувалась висоцька культура не виявлено жодної чисто лужицької пам'ятки. Так, ульвівська група і могильник в Млиниськах розташовані північніше, могильники в Терновиці і Скваряві — на західній межі висоцької території, місцезнаходження лужицьких пам'яток у Ровенській обл. — поза районом висоцької культури у північно-східному напрямку, а поховання в Білій, якщо воно дійсно лужицьке, — в південно-східному. Натомість єдині пам'ятки з цієї території, що можуть репрезентувати попередню епоху, належать до комарівської культури (Гончарівка, Конюшків, Ясенів, Висоцьке, Лагодів, Звенигород).

Непереконливим є припущення дослідника про те, що висоцькі племена могли запозичити обряд поховань з трупопокладеннями від лужицької культури (стор. 434, 435). Між інвентарем ранніх висоцьких могильників і могильника у Вільховому (Ульвівок) не простежується зв'язків. Усі ж інші поховання з трупопокладеннями з'являються пізніше і є надто віддаленими (Сілезія), щоб говорити про їхні впливи на висоцьку територію та про спільні регіональні особливості. Нарешті, немає підстав відводити висоцькій культурі такого широкого ареалу, зокрема в північному напрямку.

Важливою є думка З. Буковського про «перехідну зону» від лужицької території до культур українського Лісостепу (стор. 446). Припускаємо, однак, що саме ця зона

є ширшою, ніж визначена їй автором смуга вздовж лінії Грубешів — Володимир — Сокаль. Її пам'ятки у Західній Україні виділяються в окрему локальну групу межиріччя Західного Бугу і Стиру. Мабуть, західніше і північніше вони заходять і на територію Польщі, як свідчить, наприклад, кераміка з Кам'янки Надбужної (T. Hildt-Wegrzypowicz. Sprawozdanie z badań osady kultury lużyckiej we wsi Kamionka Nadbużna pow. Ostrów Mazowiecka w latach 1955—1956. Wiadomości archeologiczne, XXIV, z. 4, стор. 307, табл. XLVIII, 1, 3, 4, 13, 14). Ці пам'ятки цікаві тим, що зберігають деякі місцеві комарівсько-тишцінецькі традиції, не засвоюючи напливових елементів з заходу. Отже, не виключено, що близькість до суміжних культур пояснюється не лише впливом останніх або можливими демографічними змінами, а й спорідненістю їх культурного підґрунтя ще на комарівсько-тишцінецькому етапі. Заслуга З. Буковського полягає у тому, що він ще раз поставив питання про неоднорідність самої лужицької культури, в основі якої є зовсім різні за походженням культури: унетницька — на заході і тишцінецька — на сході. Шкода лише, що він не торкається проблеми етнічної структури лужицького суспільства.

Цікаві міркування автора з приводу генезису східної і західної подільських груп скіфського часу. Останню він розглядає як вияв нової на цій території «скіфської» культури наддніпрянського населення, що прийшло сюди зі сходу і панувало протягом VI—V ст. до н. е. (стор. 460—466). Однак, характеризуючи західноподільську групу скіфського часу, дослідник не врахував дуже важливих пам'яток, зокрема типового для розквіту цієї культури поселення в Івано-Пустому, а також ранніх поселень типу Сухоставу, що дають змогу розглядати цю групу в розвитку.

Нереально звучить притягнута знову до нашої території концепція автора про «кіммерійську небезпеку» в VII ст. до н. е. (стор. 454—455, 461, 464 та ін.). Походження як бронзових, так і золотих скарбів не можна пояснювати лише загрозою з боку кіммерійців, для цього немає жодних доказів.

Окремий підрозділ монографії присвячено милоградській культурі (стор. 472—486). Тут коментуються спірні моменти її інтерпретації, розглядаються можливі контакти з лужицьким населенням. Приділяючи увагу питанням про етнічну належність носіїв милоградської культури, автор ставить під сумнів зв'язок її з геродотовими неврами і схильний приєднатися до думки П. М. Третьякова, який вважає ці племена індоєвропейцями, спорідненими як з балтами, так і слов'янами.

Цікавими і одночасно дещо спірними є міркування автора з приводу поморської культури. За його припущенням, на території східніше Вісли у ранньолатенському періоді вона репрезентована не однією, а двома культурами: власне поморською і підкльшових поховань (причому остання є лише продовженням розвитку лужицьких традицій). Дальше формування названих двох культур відбувалося в умовах мирного співіснування, що привело до утворення змішаних кльшово-поморських форм, які автор вважає виявом чергової фази лужицької культури.

Слід зазначити високу якість карт, доданих до книги. Недоліком, на нашу думку, є те, що автор не ілюструє книгу хоча б схематичними рисунками.

Монографія З. Буковського — далеко не буденне явище в археологічній науці. Деякі критичні зауваження лише підкреслюють усю складність охоплених проблем і аж ніяк не зменшують наукової цінності праці.

Л. І. Крушельницька